

SVETONÁZOROVÁ KULTÚRA SOCIALISTICKEJ OSOBNOSTI

JOZEF MIGAŠ, Fakulta Vysokej školy politickej ÚV KSČ, Bratislava

MIGAŠ, J.: The Worldview Culture of the Socialist Personality. *Filozofia* 38, 1983, №. 2, p. 167—174

The paper is concentrated on the analysis of the category „worldview culture“ of the socialist personality and on some questions of the mechanism of its forming.

The author aims to show the substance, content and structure of the category „worldview culture“ which is being used mostly sporadically in works concerning problems of worldview and which has not found an adequate place in the conception and organization of the practical worldview activity.

Worldview culture is conceived as the qualitative expressing of the totality and conceptual character of the communist worldview, as the expressing of its own all-round and proportionate development, due to which the worldview culture acquires the quality of a life programme and becomes a decisive ideological-spiritual regulator of Man's life activity, one of the presuppositions of his creative and free development.

Vznik a rozvoj komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie je možný len na základe hlbokého poznania objektívnych zákonitostí spoločenského vývoja a uvedomelej prakticko-pretvárackej činnosti čo najširších vrstiev pracujúcich mäs.

V tejto súvislosti je komunistický svetonázor jedným z najdôležitejších prvkov subjektívneho faktora dialektiky súčasného spoločenského procesu. Marxisticko-leninský svetonázor, stávajúci sa v podmienkach zrelého socializmu masovým svetonázorom v každodennej praxi, potvrdzuje svoju revolučnú a pretváraciu podstatu, vedeckú pravdivosť a humánny charakter. „Celá história revolúcie i budovania socializmu — podčiarkol s. Husák na XVI. zjazde KSČ — nám dáva dostatok príkladov svedčiacich o tom, že človek, vyzbrojený marxizmom-leninizmom, hlboko presvedčený a zanietený za pravdu socializmu, neustupuje pred prekážkami, nestráca istotu ani v najťažších životných situáciách a nebojí sa podstúpiť zápas za uskutočnenie socialistických ideálov.“ [1]

Svetonázor vystupuje ako ideový základ rozvoja duchovnej kultúry osobnosti, jej občianskych citov, morálnych hodnôt a jej ideálov — celého spôsobu života osobnosti. Bez osvojenia si pokrokového svetonázoru, a takým je v súčasnosti komunistický svetonázor, niet a nemôže byť všestranného duchovného, kultúrno-morálneho rozvoja osobnosti. Preto cieľavedomé formovanie komunistického svetonázoru socialistickej osobnosti je stále aktuálnou spoločensko-politickou úlohou činnosti komunistickej strany a celej socialistickej spoločnosti.

Komplexnosť a celosťnosť formovania svetonázoru socialistickej osobnosti sa zabezpečuje predovšetkým optimálnym a proporcionálnym rozvojom všetkých obsahových komponentov svetonázoru.

Všestraný a harmonický rozvoj svetonázoru osobnosti je procesom utvárania jej svetonázorovej kultúry. Hneď na začiatku je nevyhnutné zdôrazniť, že pojem „svetonázorová kultúra“ sa prevažne sporadicky používa v prácach o svetonázorovej problematike.¹ Tento pojem nenašiel taktiež zodpovedajúce miesto v chápaní a organizácii praktickej, svetonázorovo-výchovnej činnosti.

Ako prvý sa pokúsil určiť pojem svetonázorovej kultúry, odhaliť jej obsah a štruktúru sovietsky filozof A. B. Baľsis. (2, s. 189—234)

Tento autor chápe svetonázorovú kultúru ako určité „vnútorné prostredie“, „vnútornú bázu“, ktorá je rozhodujúcou podmienkou formovania celostného svetonázorového systému osobnosti. Podľa A. B. Baľsisa obsah svetonázorovej kultúry v sebe zahŕňa: a) svetonázorový obzor; b) metódu myslenia; c) svetonázorovú činnosť.

Svetonázorový obzor je súhrnom sociálno-ekonomických, politických, filozofických, historických, literárnych, estetických a iných vedomostí, vytvárajúcich obraz sociálnej skutočnosti.

Metóda myslenia (dialektická a metafyzická) je prostriedkom, pomocou ktorého sa chápu javy skutočnosti a poznatky o nej a zdôvodňujú sa svetonázorové hodnotové orientácie.

Svetonázorová činnosť je procesom utvárania a aplikácie v praxi svetonázorových hodnôt. Táto činnosť zahŕňa v sebe vzťah osobnosti k vlastným svetonázorovým hodnotám v porovnaní so svetonázorom triedy, strany, spoločnosti a vzájomnú podmienenosť svetonázorových hodnôt osobnosti s novými poznatkami (doplňujúcimi obzor človeka), s novým zdôvodnením obrazu sveta. Ďalej obsahuje kultúru svetonázorového „spracovania“ človeka človekom, svetonázorové kontakty medzi ľuďmi v spoločnosti, kolektíve, rodine; kultúru prejavu vlastnej pozície, principiálnosti, straníckosti vo svetonázorových otázkach. (2, s. 189—190)

V podstate sa stotožňujeme s vymedzením obsahu a štruktúry svetonázorovej kultúry A. B. Baľsisom. Zároveň je nevyhnutné v jeho koncepcii urobiť určité upresnenia a doplnenia.

Prvé, čo je potrebné zdôrazniť, je to, že Baľsis do určitej miery „ochudobňuje“ kategóriu kultúry v jej vzťahu k svetonázoru osobnosti. Tento autor chápe svetonázorovú kultúru len ako určitú bázu, „vnútornú“ podmienku, štruktúru komponentov, na základe ktorých sa formuje celistvý svetonázorový systém osobnosti, t. j. v tomto vymedzení sa podčiarkuje iba jedna stránka pojmu „kultúra“ v jej vzťahu k svetonázoru a chýba jej druhý podstatný moment, a to ten, že pojem „kultúra“ vyjadruje tiež dôležitú kvalitatívnu charakteristiku komunistického svetonázoru socialistickej osobnosti. A. K. Uledov chápe kultúru ako jav, ktorý vyjadruje spoločenský život vcelku, ako kvalitatívnu charakteris-

¹ Pozri *Človek i mir človeka* [kategória „človek“, „mir“ v systéme naučného mirovozenia]. Kyjev 1977, s. 331. Socialnoistoričeskije i mirovozenčeskije aspekty filosofskich kategorij. Kyjev 1978, s. 15.

tiku imanentnú všetkým sféram spoločenského života. [3, s. 27] V zásade takto chápe podstatu pojmu „kultúra“ aj bulharský filozof D. Stan-
kov. [4, s. 237—248]

Podľa nášho názoru svetonázorová kultúra vyjadruje nielen „vnú-
torné prostredie“, „východziu bázu“ formovania komunistického sveto-
názoru, ale taktiež cieľovú úlohu tohto procesu. Svetonázorová kultúra
je kvalitatívnou charakteristikou celistvosti a konceptuálnosti komunis-
tického svetonázoru, vyjadrenie jeho všestranného a proporcionálneho
rozvoja, vďaka čomu svetonázorová kultúra nadobúda vlastnosť životné-
ho programu a stáva sa rozhodujúcim ideovo-duchovným regulátorom
životnej činnosti človeka, jednou z podmienok jeho tvorivého, slobodné-
ho rozvoja a uvedomelej dejinnotvornej aktivity.

Svetonázorová kultúra vyjadruje taktiež mieru (stupeň) osvojenia
sociálnym subjektom (triedou, skupinou, osobnosťou) ideovo-teoretickej
a masovo-praktickej formy komunistického svetonázoru, umenie reali-
zovať ich v praxi. Svetonázorová kultúra je všeobecným meradlom,
etalónom rozvoja svetonázorovej vyspelosti socialistickej osobnosti.

Pokiaľ ide o obsah a štruktúru svetonázorovej kultúry, ako ju podáva
A. B. Bašsis, myslíme si, že v nej chýba jeden podstatný komponent
— sféra svetonázorových citov.

Svetonázorové city (občianske, internacionálne, vlastenecké, etické,
estetické a iné) vystupujú ako dôležitá forma a podmienka celostného
odrazu okolitého sveta človekom, jeho duchovnopraktického osvojenia.
Sociálne city, ktoré sa formujú počas celej ľudskej histórie a sú vždy
spoločensko-kultúrnym produktom, majú vlastnosť odrážať svet v naj-
všeobecnejších črtách, dávať okolitému svetu spoločenské a individuálne
zhodnotenie, zainteresovať subjekt a nakoniec vystupovať ako akt tvo-
rivého vzťahu k okolitému svetu.

Svetonázor sa líši od jednoduchej sumy vedomostí tým, že zovše-
obecňujúce vedomosti sú elementami svetonázoru len vtedy, keď sa na
ich základe formujú sociálno-politické, etické a estetické ideály člove-
ka, keď sa vedomosti stávajú jeho vnútorným presvedčením a keď sa
vytvára principiálna pozícia osobnosti k okolitému svetu. V danej sú-
vislosti city vystupujú ako zvláštne formy existencie svetonázorových
ideí a názorov. V tomto ich vzťahu sa prejavuje dialektická spätosť
formy a obsahu. Určujúcou stránkou je obsah, v našom prípade — sve-
tonázorové idey a vedomosti. Toto nám však nedáva právo podceňovať
význam formy, t. j. sociálnych citov v štruktúre svetonázorovej kultúry
i v zákonitom procese jej formovania. K. Marx v tejto súvislosti písal, že
človek v predmetnom svete je „...potvrďovaný nielen myslením, ale
všetkými zmyslami“. [5, s. 83] Preto dialektika ideí, vedomostí a citov
sa musí dodržiavať vo všetkých etapách formovania svetonázorovej
kultúry socialistickej osobnosti.

V mechanizme fungovania a rozvoja, v cieľavedomom procese for-
movania svetonázorovej kultúry osobnosti socialistického typu existuje

ešte mnoho nevyriešených teoretických otázok. Dôležitou v tomto smere je otázka postupného (etapového) charakteru vzniku a rozvoja svetonázorovej kultúry osobnosti a problémov cieľavedomej regulácie tohto procesu.

Spoločenská prax a taktiež rozličné konkrétne sociologické výskumy potvrdzujú, že nie všetky komponenty svetonázorovej kultúry sa osvojujú človekom naraz, v plnom rozsahu a s rovnakou intenzitou v jednotlivých etapách vyzrievania socialistickej osobnosti (t. j. jej socializácie).

V poslednom období sa vo filozofickej a pedagogickej literatúre stretávame s názorom, že v základe procesu formovania svetonázoru osobnosti sú určité politické, etické, estetické a iné sociálne hodnoty. (6, s. 772)

Inými slovami, formovanie daného komponentu svetonázorovej kultúry v časovom rozsahu predchádza osvojeniu si ostatných elementov svetonázorovej kultúry: všestranných filozofických, sociálno-politických, historických a iných vedomostí, ktoré sú základom dialektického spôsobu myslenia a videnia sveta a formujú kultúru hlbokého svetonázorového sebauvedomenia socialistického človeka.

V tejto štúdii si nekladíme za cieľ, a ani to nie je možné, všestranne a podrobne preanalyzovať proces postupného a protirečivého rozvoja jednotlivých stránok svetonázorovej kultúry socialistickej osobnosti. Preto sa ohraničíme len krátkym náčrtom tohto zložitého procesu.

Formovanie hodnotovej stránky svetonázorovej kultúry človeka z hľadiska časových (vekových) hraníc je najintenzívnejším v mládežnom období (približne od 15 do 20 rokov). Samozrejme, že tieto časové hranice sú relatívne a treba ich chápať dialekticky. Takisto je nevyhnutné tvorivo pristupovať k chápaniu tézy, že uvedomelý a aktívny proces osvojenia si svetonázorovej kultúry mladým človekom sa začína výberom a rozvojom jeho socialistického hodnotového systému. Konkrétne to znamená, že mechanizmus formovania hodnotového systému mládeho človeka závisí od konkrétno-historických, spoločenských podmienok a osobnostného vývoja; že tento mechanizmus sa diferencuje v jednotlivých triednych a sociálnych skupinách a že sa nesmie zveličovať hodnotový komponent v celkovej charakteristike svetonázorovej vyspelosti človeka, ale treba ho vidieť i vo vývojom a funkčnom procese, vo vzájomnej súvislosti a podmienenosti s ostatnými stránkami svetonázorovej kultúry socialistickej osobnosti (svetonázorovými vedomosťami a činnosťou).

V súčasnej konkrétnej historickej situácii, v danej etape vývoja socialistickej spoločnosti sa zmenili podmienky a charakter vplyvu ekonomických, sociálno-politických a duchovných faktorov v procese formovania základných hodnôt mládeže.

Na začiatku socialistickej výstavby samotná skutočnosť, predovšetkým ostrý triedny boj, politický a pracovný entuziazmus, bezprostredné

a včasné zapojenie mladých ľudí do riešenia budovateľských úloh urýchlili sociálne vyzrievanie mládeže, cementovali v jej vedomí rozhodujúce svetonázorové hodnoty, vysoké mravné princípy. Mechanizmus sociálno-politickej, kultúrnej determinácie hodnotového komponentu v štruktúre svetonázoru mladých ľudí sa potreboval v tomto období sociálne kompenzovať predovšetkým cieľavedomým rozvíjaním teoretických vedomostí. Inými slovami, citovo hlboko zakorenené revolučné hodnoty vo vedomí mládeže si žiadali adekvátne teoreticko-vedomostné vysvetlenie a zdôvodnenie. Preto prvoradou spoločensko-politickou úlohou bolo dostať do vedomia mladého človeka široké spektrum svetonázorových vedomostí a rozvíjať ho v ňom. Odrazom tejto konkrétnej historickej situácie bolo to, že svetonázor osobnosti sa vymedzoval hlavne cez komponent vedomostí a jeho formovanie sa zvädzalo k výchovno-osvetovému procesu.

Špecifickosť formovania socialistickej hodnotovej orientácie mládeže je v súčasnom období podmienená taktiež niektorými zvláštnosťami osobnostného aspektu jej sociálneho vyzrievania. Ako sme už uviedli, konkrétna spoločenská situácia v období socialistickej revolúcie a budovania základov socializmu determinovala rýchle sociálne vyzrievanie mládeže. V pomerne mladom veku boli pre mládež typické také charakteristické črty socialistickej osobnosti ako ideová presvedčenosť, revolučná zanietenosť, zodpovednosť, samostatnosť, rozhodnosť, disciplinovanosť. V súčasnej etape socialistickej výstavby v dôsledku oddialenia materiálnej výroby od spôsobu života mladého pokolenia, zvýšenia úlohy duševnej práce v reprodukcii socialistickej spoločenských vzťahov, predĺženia prípravnej lehoty na bezprostrednú pracovnú činnosť, zvýšenia životnej úrovne sa predlžuje (oneskoruje) občianske, pracovné atď., čiže celkové sociálne vyzrievanie mladého človeka. V súvislosti s tým sa mnohé základné hodnoty a princípy v štruktúre svetonázoru mládeže formujú v neskoršom veku ako u predchádzajúcej generácie.

Sociálna prax ukazuje, že lepšie životné podmienky (ekonomické, sociálne, kultúrne), vysoká životná úroveň ľudí nevedú automaticky k formovaniu spoločensky a osobnostne významných, ideovo zrejých hodnotových orientácií osobnosti. Myslíme si, že proces ich cieľavedomého formovania sa nestal jednoduchší, v niektorých aspektoch je dokonca zložitejší. Cieľavedomá svetonázorová výchova musí napríklad kompenzovať vypracovanie tých hodnotových princípov, ktoré sa predtým formovali u mládeže takpovediac samotným životom. Na tieto nové tendencie vo výchove hodnotovej orientácie upozorňoval aj známy sovietsky pedagóg V. A. Suchomlinskij, ktorý písal, že „zložitosti a ťažkosti vo výchove vôbec nevážia v tom, že materiálna hojnosť skrýva v sebe nejaké nebezpečenstvo. Vec je jednoduchou v tom, že čím viac dožičíme radosti mladému pokoleniu, tým zodpovednejšie musíme vnášať do mladých sŕdc také morálne hodnoty a bohatstvá, bez ktorých by sa ich život stal neplodným.“ [7]

Nevyhnutnosť cieľavedomého formovania socialistických hodnôt vo svetonázorovej kultúre našej mládeže je o to dôležitejšia, že práve na tento fundamentálny komponent začala útočiť súčasná buržoázna ideológia a propaganda s cieľom rozbúrať alebo aspoň narušiť socialistické hodnoty a ideály mladých ľudí a v konečnom dôsledku ich ideovo odzbrojiť.

Hodnoty sa stávajú regulatívnym a aktívno-pretváracím prvkom svetonázorovej kultúry socialistickej osobnosti vtedy, keď sa ich osvojenie opiera o zodpovedajúce svetonázorové vedomosti, pomocou ktorých sú základné hodnoty všestranne teoreticky pochopené a zdôvodnené.

Rozvoj a obohatenie svetonázorovej kultúry osobnosti na základe tvorivého pochopenia obsahu vedeckých marxisticko-leninských vedomostí je rozhodujúcou etapou svetonázorového vyzrievania mladého človeka. Vedecké materialistické vedomosti, dialektický spôsob myslenia a chápania sveta vystupujú ako určujúci smer riešenia dialektického protirečenia medzi prvotným, citovo-emocionálnym prijatím hodnôt a ich postupným všestranným pochopením.

Organická jednota citovo-emocionálnej a teoreticko-vedomostnej stránky v osvojovaní socialistických hodnôt sú základom premeny týchto hodnôt na svetonázorové presvedčenie mladého človeka a v dôsledku toho plnenia funkcie určujúcich princípov jeho tvorivého a činného vzťahu ku skutočnosti, jej komunistického duchovno-praktického osvojenia.

Dôležitosť vedeckých, marxisticko-leninských vedomostí (filozofických, sociálno-politických, ekonomických atď.) v štruktúre svetonázorovej kultúry osobnosti vyžaduje aj adekvátny spôsob ich osvojenia. Takýto spôsob musí: po prvé, byť tvorivý, bez zjednodušeného a dogmatického výkladu a chápania marxisticko-leninskej teórie; po druhé, dávať celostnú predstavu a pochopenie okolitého sveta; po tretie, opierať sa o stále aktuálny spoločensko-politický obsah, ktorý by zabezpečoval vysvetlenie, pochopenie a riešenie aktuálnych spoločenských úloh a problémov; po štvrté, tomuto obsahu musia zodpovedať formy a prostriedky jeho vnesenia do vedomia mladého človeka.

Cieľavedomé formovanie svetonázorovej kultúry a rozvoj všetkých jej stránok (systému hodnôt, názorov, vedomostí, sociálnych citov) v jednotlivých etapách svetonázorového vyzrievania socialistickej osobnosti musí byť stále nasmerované na činnosťno-praktickú stránku tejto kultúry.

Činnosťno-praktický, tvorivý spôsob osvojenia si svetonázorovej kultúry človekom by sa mal prejavíť v dvoch smeroch: Po prvé, v aktívnom a samostatnom prístupe k vypracovaniu jednotlivých elementov svetonázorovej kultúry, v stálom zvyšovaní a kultivovaní svetonázorových záujmov a potrieb osobnosti. Pre dosiahnutie tohto cieľa je nevyhnutné organizovať svetonázorovú výchovu a seba výchovu tak, aby každý človek vypracoval v sebe hodnotiaci, samokritický vzťah k úrovni a kva-

lite svojho svetonázoru, aby ho vedel dávať do súvislosti so svetonázorom strany, triedy, spoločnosti a aby vedel zhodnotiť, ktorý element svetonázorovej kultúry je u neho "zaostávajúci" a v ďalšom procese svojej svetonázorovej seba výchovy ho mohol kompenzovať.

Po druhé, v objektivizácii svojho svetonázoru v každodennej svetonázorovej činnosti. Konkrétne sa to prejavuje v charaktere a spôsobe svetonázorového vplyvu na iných ľudí, v demonštrácii svojej svetonázorovej úrovne pri formovaní kolektívu, rodiny, pri rozličných oficiálnych i neoficiálnych vystúpeniach, pri získavaní a presvedčovaní ľudí za idey socializmu.

Nie menej dôležitým sú sprostredkované formy prejavu vyspelosti svetonázorovej kultúry socialistickej osobnosti. Sú to predovšetkým motivácie, spôsob organizácie a vyplnenie všetkých druhov spoločenskej činnosti: pracovnej, politickej, duchovnej.

V spoločensky a individuálne prospešnej činnosti, alebo ako hovoril V. I. Lenin: „... konať tak, ako to skutočne komunizmus vyžaduje“ (8, s. 280), sa odráža jednota a celistvosť všetkých komponentov svetonázorovej kultúry socialistickej osobnosti, jej svetonázorová a v podstate aj celková sociálna zrelosť.

Vyústenie formovania všetkých stránok svetonázorovej kultúry osobnosti do jej činnostno-pretvárajúcej podstaty je zárukou nášho úspešného, progresívneho spoločenského napredovania a zároveň takýto charakter osvojenia si svetonázorovej kultúry môže zabezpečiť všestrannú, slobodnú a tvorivú sebarealizáciu každého človeka.

LITERATÚRA

1. XVI. zjazd KSČ — dokumenty a materiály. Pravda 1981, s. 39.
2. BALSIS, A. B.: Mirovoztrenije v žizni obščestva i čeloveka: osobnosti stanovlenija, funkcionirovanija i razvitija naučnogo materialističeskogo mirovoztrenija trudjaščichsa v zreloj socialističeskom obščestve. Viľnus 1981.
3. ULEDOV, A. K.: K opredeleniju specifiki kuľtury kak socialnogo javlenija. In: Filosofskije nauky, 1974, č. 2.
4. STANKOV, D.: Morální kultura. Filozofický časopis, 1980, č. 2.
5. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy. Zv. 1. Bratislava 1977.
6. PRAVDÍK, R.: Stav a nové úlohy svetonázorovej výchovy. Jednotná škola, 1980, č. 9.
7. SUCHOMLINSKIJ, V. A.: No graždaninom byť objazan. In: Nedeľa, 1974, č. 45.
8. LENIN, V. I.: Spisy 31. Praha 1955.

МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ

Йозеф М и г а ш

Настоящая статья посвящена анализу категории „мировоззренческая культура“ социалистической личности и некоторым вопросам механизма ее формирования.

Автор стремится раскрыть сущность, содержание и структуру категории „мировоззрен-

ческая культура", которая в работах, посвященных проблематике мировоззрения, используется преимущественно спорадически и не нашла соответствующего места в понимании организации практической, мировоззренческо-воспитательной деятельности.

Мировоззренческая культура понимается как качественное выражение целостности и концептуальности коммунистического мировоззрения, как выражение его всестороннего и пропорционального развития, благодаря чему мировоззренческая культура приобретает свойство жизненной программы и становится решающим идейно-духовным регулятором жизнедеятельности человека, одним из условий его творческого и свободного развития.

DIE WELTANSCHAULICHE KULTUR EINER SOZIALISTISCHEN PERSÖNLICHKEIT

Jozef Migaš

Der Aufsatz ist der Analyse der Kategorie der „weltanschaulichen Kultur“ einer sozialistischen Persönlichkeit und einigen Fragen ihres Formungsmechanismus gewidmet.

Der Vf. ist bemüht Wesen, Inhalt und Struktur der Kategorie „weltanschauliche Kultur“ herauszuarbeiten, die in der einschlägigen Literatur sporadisch verwendet wird und auch, keinen adäquaten Platz im Organisationskonzept der praktischen, weltanschaulich-erzieherischen Tätigkeit gefunden hat.

Die weltanschauliche Kultur wird als qualitativer Ausdruck von Ganzheit und Konzeptualität der kommunistischen Weltanschauung, als Ausdruck ihrer allseitigen und proportionierten Entwicklung, wodurch die weltanschauliche Kultur die Eigenschaft eines Lebensprogramms bekommt und zum entscheidenden ideell-geistigen Regulator der Lebenstätigkeit des Menschen wird, als eine der Bedingungen seiner schöpferischen und freien Entwicklung.